

UOT – 342.5

**DÖVLƏT HAKİMİYYƏTİ: KONSEPTUAL TƏHLİLİ VƏ ONUN
DÖVLƏT QULLUĞU İNSTİTUTU İLƏ QARŞILIQLI ƏLAQƏSİ****Ə.H.RZAYEV***AMEA-nın Fəlsəfə, Sosiologiya və Hüquq İnstitutu**ali.h.rzayev@gmail.com*

Məqalə dövlətin hüquqi əsasları arasında mühüm yer tutan fenomen kimi təhlil edilir. Hakimiyyət bir tərəfdən qanun, norma və əsasnamələr yaradan subyektin mövcudluğunu, digər tərəfdən bunları məcburi qaydada yerinə yetirən icra funksiyası həyata keçirən obyektin olmasını şərtləndirir. Məqalədə hakimiyyət iki aspektdə təhlil edilir: birincisi – o vətəndaşların maraq məqsədlərini və iradəsini müdafiə və təmin edir; ikincisi – cəmiyyətdə davranış normalarını və qaydalarını müəyyən edir.

Dövlət qulluğu dövlət hakimiyyətini həyata keçirən sosial-hüquqi və təşkilati institut, həmçinin dövlət hakimiyyətinin digər institutlarının formalaşması və təkamülü mexanizmi kimi baxır.

Açar sözlər: Hakimiyyət, dövlət hakimiyyəti, siyasi hakimiyyət, dövlət qulluğu

Dövlətin və cəmiyyətin funksiya göstərməsi hakimiyyət olmadan mümkün deyil. Hüquq ədəbiyyatında “hakimiyyət” anlayışından çox istifadə olunmasına baxmayaraq, geniş şəkildə tədqiq olunmamış və ümumi kateqoriya kimi elmi dövriyyəyə daxil edilməmişdir. “Hakimiyyət” anlayışına ümumi tərif olmadığından bu təzahürə çoxlu anlayış verilmiş, müxtəlif metodoloji məktəblər bu fenomeni başa düşməyə və izah etməyə səy göstərmişlər.

Vladimir Dalın izahı lüğətində «hakimiyyət» anlayışını kiminsə üzərində hüquq, güc və iradə, hərəkət və sərəncam vermək azadlığı, rəislik etmək, idarəetmə kimi (10, 213). Böyük Sovet Ensiklopediyasında hakimiyyət - «öz iradəsinə tabe etmək, başqalarının hərəkətlərini idarə etmək, yaxud onlara sərəncam vermək imkanlarına malik olan nüfuz» (7, 151). S.İ.Ojeqovun rus dilinin izahlı lüğətində hakimiyyət sözü üç mənada göstərilir: 1) kiməsə və ya nəyə sərəncam vermək, öz iradəsinə tabe etdirmək hüquq və imkanı; 2) siyasi hakimlik, dövlət idarəetməsi və onun orqanları; 3) hökumət, inzibati səlahiyyətlər verilən şəxs (18, 83) kimi göstərilir.

Hakimiyyət universal kateqoriya kimi ictimai münasibətləri (əlaqələri, qarşılıqlı təsiri) xarakterizə edir. Hakimiyyət fenomenini dərk etmək və araşdırmağa qədim zamanlardan başlayaraq filosof və mütəfəkkirlər, müxtəlif elm

sahələri səy göstərmiş və hakimiyyət anlayışına çoxsaylı təriflər vermişlər. Onlardan xarakterik olan bir neçəsinin üzərində dayanmaq məqsədəuyğundur. M. Veberin dövlət hakimiyyəti anlayışı müəyyən dəqiqləşmə ilə elmə daxil olmuşdur. O, Hegelin hakimiyyət konsepsiyasında subyekt və obyekt, təsir, avtoritet, məcburet və zor aspektlərini qəbul edərək, ona başqa insanların davranışını öz iradəsinə tabe etdirmək imkanları kimi baxır. Onun fikrincə, hakimiyyət hətta belə müqavimətə qarşı da öz iradəsini göstərmək imkanlarıdır. Veber hakimiyyəti iki tipə ayırır. Onlardan biri formal azad bazarın maraqları üzərində; ikinci – biri sərəncam verir və digərlərindən onları icra etməsini tələb edən idarəetmə səlahiyyətləri üzərində qurulur. Bu hakimiyyət tipini M. Veber iradi münasibətləri ifadə edən avtoritar məcburetə hakimiyyəti – hökmranlıq adlandırır. Bunun üçün hökmranlıq edən fərd və ya qrupun iradəsi; hakimlik iradəsini ifadə edən əmr; hökmranlığın təsdiqi (əmrin obyektiv idarəetmə dərəcəsi); tabeliyin təsdiqi (vətəndaşların əmrin yerinə yetirmənin zəruriliyinə subyektiv inamın dərəcəsi) lazımı amildir. Hər iki hakimiyyət tipinin əsasında iradə durur (15, 143).

Hegel hakimiyyətin mahiyyətini təhlil edərək göstərirdi ki, hakimiyyət instinkti insanların əməlinin, psixologiyasının, əxlaqi, hüquqi, ideoloji, dini və digər münasibətlərinin, siyasi hərəkətlərinin təməlinə oturur. Hər kəs öz təbiətinə görə qeyri-iradi olaraq başqaları üzərində hakimiyə meyl göstərir, qarşı tərəflərin iradəsini sındırmağa, özünü təsdiq etməyə çalışır. Ümumiyyətlə, valideynlər uşaqlar üzərində, kişi qadın üzərində (və ya əksinə), müəllim şagirdlər üzərində, rəis ona tabe olanlar üzərində, monarx təbə üzərində, prezident ölkə üzərində, çox qüdrətli dövlət – qalan dünya dövlətləri üzərində bu və ya başqa dərəcədə hakimlik etmək istəyirlər (2, 72-79). Beləliklə, Hegel hakimiyyətə ailə, cəmiyyət və dövlət arasında təbii əlaqə kimi baxır. Bu təbii əlaqəni o hakimiyyətin maddi maraqla əlaqəsini, maraqların isə ailə, cəmiyyət və dövlətdə fərdlər arasında münasibətlərin əsas xüsusiyyəti kimi göstərir. Maddi maraq hakimiyyət iradəsinin bazisidir. O dövləti – xalqın atası, hakimiyyət və idarəetmə aparatının fəaliyyətini bu atalığın ifadəsi hesab edir (15, 150). Hakimiyyət insanlar arasında ümumi institutlar vasitəsilə qarşılıqlı əlaqədə, prosesdə bir şəxsiyyətin müxtəlif səbəblərdən – maddi, sosial, intellektual, informasiya və s.-yə özxoşuna (şüurlu) və ya məcburi olaraq, başqasının tələblərinə uyğun olaraq bu və ya başqa əməli və hərəkəti edir, öz həyatını qururlar (5, 544). Hakimiyyət insanlar tərəfindən və insanlar üçün yaradılan mürəkkəb ictimai münasibətdir. Hakimiyyət iqtisadi, ideoloji və təşkilati-hüquqi mexanizmlər vasitəsilə insanların, sosial qrupların, siniflərin fəaliyyətinə və davranışın xarakterinə və istiqamətinə təsir imkanları ilə xarakterizə olunan sosial münasibətlər formasıdır (23, 40).

E. Toffler «Hakimiyyətin metamorfozu: XXI əsrin astanasında bilik, var-dövlət və güc» əsərində dünyanı hakimiyyət uğrunda global mübarizə gözlədiyini göstərir. O, hakimiyyətin yeni konsepsiyasında bilik, zor işlətmək, var-dövlət və onlar arasında qarşılıqlı əlaqəni cəmiyyətdə hakimiyyət kimi

müəyyən edir və **biliyi** ön plana keçirir. Müasir hakimiyyət strukturu əzələ gücünə, var-dövlətə və ya zora istinad etmir. Onun parolu ağıldır. O hesab edir ki, biliyə əsaslanmış yeni iqtisadi inkişaf üçün sürətləndirmənin yeni mərhələsini təmin edən partlayıcı dalğadır. Tarixdə bilik pulla və zorakılıqla birləşirdi. Zorakılıq, var-dövlət və bilik hakimiyyətin atributunu ifadə edirdi. Xüsusən bilik var-dövlət və güc toplamağa xidmət edə bilir. Hakimiyyətin ən demokratik mənbəyi bilikdir. E.Toffler göstərir ki, bugün bütün dünya yeni üsullar axtarışındadır. Hamı bilir ki, bürokratiya heç zaman yox olmayacaq. Lakin bugün yeni təşkilat strukturu yaranır. Bu günkü təşkilatı maşın timsalında modernləşdirmək mümkün deyildir. O daha sürətli sima tələb edir. Rəqabət fasiləsiz innovasiya, biliyə əsaslanan yeni iqtisadiyyata keçid kommunikasiyasını kəskin gücləndirməyi tələb edir. Onun fikrincə hakimiyyət metamorfoz erasına daxil olmuşdur. Metamorfoz hakimiyyəti sadəcə dəyişmək deyil, bu transformasiyadır. Ən yüksək hakimiyyət biliyin tətbiqidir. Biliyin inqilabi xüsusiyyəti ondadır ki, onu zəiflər və kasıblar da əldə edə bilir (21, 5-43).

Hakimiyyət hər bir insan birliyinin baza xüsusiyyətlərini müəyyən edir. Hər hansı bir cəmiyyət və dövləti hakimiyyətsiz təsəvvür etmək olmaz. Bu fenomenə demək olar ki, insanın həyat fəaliyyətində bu və ya başqa formada rast gəlinir (1, 21). Bütün alim və siyasətçilər hakimiyyəti təbəçilik yaranan yerdə başladığını göstərirlər. Bir insanın başqasına təbəçiliyi əsasında təbii (fiziki, intellektual) və sosial bərabərsizliklə (status, iqtisadi) hakimiyyət yaranır.

R.Qrin «Hakimiyyətin 48 qanunu» kitabı hakimiyyətin qnoseoloji kökləri, onun əldə edilməsi və saxlanılmasının mexanizmini Makiavellinin «Hökmdar» əsəri xarakterində yazmağa çalışmışdır. O yazır: hakimiyyət bir oyundur, bu oyunda niyyətlərə görə yox, hərəkətlərin nəticələrinə görə mühakimə edirlər. Hakimiyyət sosial oyundur. Onu təkmil mənimsəmək üçün insanları öyrənilib və başa düşmək qabiliyyətinə malik olmalısın (9, 29).

Ədəbiyyatda hakimiyyət anlayışına bir neçə aspektdən baxılır: 1) bixeviorist hakimiyyət - başqa insanların davranışının dəyişilməsini şərtləndirən davranışın xüsusi tipidir; 2) teleoloji - nəzərdə tutulan nəticələri almaq üçün xüsusi məqsədlərə çatmaqdır; 3) instrumentalist - hakimiyyət müəyyən vasitə, xüsusilə gücdən istifadə etmək imkanlarının olmasıdır; 4) strukturalist, idarəedici ilə idarə olunan arasında xüsusi növ münasibətdir; 5) hakimiyyət başqalarına təsir göstərmək kimi müəyyən olunur; 6) konfliktli hakimiyyət – ixtilaf şəraitlərdə maddi nemətlərin bölgüsündə tənzimləyici qərarlar qəbul etmək imkanları (11, 158). «Hakimiyyət subyektinin niyyətinə uyğun obyektin özünə təbəçiliyini təmin etmək bacarığı». Obyektin subyektiv təbəçilik mənbəyində altı növ hakimiyyət təbəçiliyi var. Onlar: güc, məcburetmə, təhrikətmə, inandırma, manipulyasiya, avtoritet imkanlarını göstərir (14, 82).

Hər bir insan cəmiyyəti onda hakimiyyətin olmasını istəyir. Odur ki, hakimiyyət problemi ilə bütün sosial-humanizm elmləri məşğul olur. Xarici ölkələrdən sosiologiyasında hakimiyyət anlayışına müxtəlif variantda konsepsiyalar təklif edilir. Onlar şəxsiyyətin, insan qrupunun, təşkilatının, partiyanın,

dövlətin öz iradəsini başqa iştirakçılara sosial təsirini zorla qəbul etdirmək, onların fəaliyyətinin zor və qeyri-zor vasitə və metodlarla idarə etmək kimi baxılır (19, 55-56). Politologiyada «hakimiyyət» əsas kateqoriya olub siyasətin, bütün siyasi təzahürlərin və institutların mahiyyətini başa düşməyə acağıdır. Odur ki, politologiya ümumi hakimiyyət haqqında elm adlanır. Siyasətdə ən əsası dövlət hakimiyyətidir (15, 55). Dövlətin və siyasi elitanın əlində siyasi hakimiyyət dövlət hakimiyyətinə çevrilir. Dövlət hakimiyyətinin əsas əlaməti dövlətin qəbul etdiyi qərarların bütün cəmiyyət üçün məcburi olmasıdır.

Hüquqi hakimiyyət ideyası başqa şəxslərin davranışını, hakim subyektdə tabe etdirmək imkanları keyfiyyətində fəlsəfə, psixologiya, antropologiya elmlərində baxılır.

Ümumiyyətlə hakimiyyət anlayışına əsasən dörd element daxildir: 1) hakimiyyət münasibətlərində ən azı iki tərəfin (hakim və tabeçi) olması; 2) ikinci tərəfin birinci tərəfə tabeçiliyi; 3) hakim tərəfin məcburetmə metodundan istifadə etmək hüququnun olması; 4) hakim tərəfin verdiyi sərəncam, göstərişlərin tabeçi tərəfindən yerinə yetirilməli olduğunu tənzimləyən hüquq normalarının mövcudluğu. Beləliklə, hakimiyyət iradi münasibət olub bir istiqamətdə əmr, tələb, qanun, norma və qaydaları verən subyektdir, digər tərəfdən tabeçilik, riayət etmək, icra etmək funksiyası daşıyan obyektin olmasını şərtləndirir.

Hakimiyyətin yaranması və mövcudluğu obyektiv əsaslarla əlaqəlidir. Onlar: a) insanların fiziki, intellektual və psixi əlamətlərinin, onların keyfiyyət və inkişaf səviyyəsinin müxtəlifliyinə görə təbii fərqləri; b) insanların həyat fəaliyyətində daimi birləşmək, qarşılıqlı təsir etmək, böyük və balaca qruplar halında yaşamaqda kollektivlik üsulları; c) insanların koordinasiya və subordinasiya vasitəsilə davranış və fəaliyyətinin çox müxtəlif forma, üsul, vəsait və texnologiyaları. Q.V.Atamançuk hakimiyyətin (onun bütün növlərinin və səviyyələrinin) təhlili zamanı onun mövcudluğu prosesinin üç qarşılıqlı əlaqəli mərhələsini nəzərdə saxlamağın vacib olduğunu göstərir: hakimiyyətin formalaşması (meydana gəlməsi, inkişafı, möhkəmlənməsi); hakimiyyətin funksiya göstərməsinin (aparatın saxlanması, xidmət, kommunikasiya, atributlar və s.) təmin edilməsi; hakimiyyət tərəfindən idarəetmə (təsir, nüfuz, bu konkret hakimiyyəti yaradan və ya himayə edən insanların və ehtiyatların inkişafının təminatı) (6, 112).

Hakimiyyət öz zənginliyini və inkişafını dövlət formasında alır. Bir tərəfdən dövlətin bütün vətəndaşlarının maraqlarına, məqsədlərinə və iradəsinə söykənir, digər tərəfdən hər bir vətəndaşa şamil edilən davranış və fəaliyyət üçün ümumi qayda və normalar müəyyən edir. Hakimiyyət ən əvvəl öz təzahürünü dövlət orqanının fəaliyyətində göstərir. Bu fəaliyyətin hansı istiqamətdə həyata keçirilməsi ilə müəyyən edilən güclə yox, onun qarşısında qoyulmuş vəzifələri yerinə yetirməyə imkan verən səlahiyyətlərlə müəyyən edilir.

Dövlət hakimiyyəti, hər şeydən əvvəl, ictimai istehsalın təşkili (bütün iş-

tirakçıları vahid iradəyə tabe etmək), insanlar arasındakı digər qarşılıqlı münasibətləri nizamlamaq üçün zəruridir. N.M.Korkunovun fikrincə dövlət hakimiyyətini ictimai həyatda özünəməxsus ikili təzahürlü güc olmaqla vətəndaşların dövlətdən şüurlu asılılığını şərtləndirir. Birinci, hakimiyyət vətəndaşları asılı olduğu dövlət üçün lazım olunanları yerinə yetirməyə təhrik edir; ikinci, ...vətəndaşlar dövlət hakimiyyəti orqanlarının etibar etdiyi ayrı-ayrı şəxslərin idarəsinə tabe olur (12, 246). Rus ədəbiyyatında dövlət hakimiyyətinin iki elementdən - hüquq və onun tələblərini yerinə yetirmək üçün vasitələrdən ibarət olduğu, dövlətdən asılı təfəkkürə əsaslanmış ali, hüquqi təşkil olunmuş məcburi güc kimi göstərilir (13, 16).

Mürəkkəb təzahür kimi dövlət hakimiyyəti konstitusiyaya görə – dövlət institutları arasında münasibətlər və səlahiyyətlərin funksional bölgüsü təsbit olunur, dövlət nəzəriyyəsinə görə isə – dövlətin quruluş forması kimi özünü göstərir. Y.Tixomirovun fikrincə, hakimiyyət məqsəd deyil, məqsədli birgə fəaliyyətin təşkilat vasitəsidir. Onun funksiyasının bir hissəsini bilavasitə xalq, başqa hissəsini dövlət orqanları və institutlar həyata keçirir (20, 7,14).

Müasir ədəbiyyatda dövlət hakimiyyəti anlayışına müxtəlif baxışlar vardır. Dövlət hakimiyyəti «dövlətin həyata keçirdiyi siyasi, ümumi hakimiyyət; dövlətə, cəmiyyətə siyasi rəhbərlik, hakim sinfin, yaxud bütün cəmiyyətin ümumi-məcburi iradəsinin həyata keçirilməsi vasitəsi» (3, s. 137); «ictimai münasibətləri təmizləmək, insanların və onların yaratdığı təşkilatların davranış və fəaliyyət qaydalarını (normaları) müəyyən etmək üçün suveren ərazidə əhalinin dövlətə verdiyi ixtiyar» (6, 2); «... müəyyən şəxs, kollektivin, başqa subyektin arzu olunan davranışını təmin etməkdə müəyyən iradi və psixoloji təsir» (22, 82). Ümumiyyətlə, dövlət hakimiyyəti anlayışına dörd mövqedən baxılır: 1) iradi münasibət kimi; 2) dövlət orqanı kimi; 3) funksiya kimi; 4) səlahiyyətlərin məcmusu kimi (20, 95). Hakimiyyət anlayışına funksional baxışı da geniş yayılmışdır. Bu nəzəriyyəyə görə, hər bir hakimiyyət, o cümlədən dövlət hakimiyyəti insanların iradi hərəkətinə rəhbərlik, idarəetmə və koordinasiya üzrə xüsusi funksiyadır. Hakimiyyət hər hansı bir iradə, avtoritet, hüquq, zor vasitəsilə insanların fəaliyyətinə, davranışına müəyyən edici təsir göstərmək imkanı və iqtidarın olmasıdır (16, 47).

Ədəbiyyatda hakimiyyəti ictimai, dövlət və siyasi hakimiyyətlərə bölürlər: İctimai hakimiyyət politologiyada müxtəlif mövqelərdən: teleoloji mövqedən (məqsədlərə çatmaq nöqtəyi-nəzərindən), psixoloji (motivasiya), bixevioristik - (davranış), subyektiv-obyektiv (münasibətlər), sistemli-kibernetik (müxtəlif təşkilatların xüsusiyyətləri), hüquqi (konstitusiyaya, hüququn müəyyən institutları) və b. baxılır (8, 85).

Ümumi qaydalara görə siyasi hakimiyyət dövlət hakimiyyəti kimi dövlət formasında təsvir olunur. Bununla belə siyasi hakimiyyət təzahür kimi dövlət hakimiyyətindən fərqlənir. Birincisi, hər bir siyasi hakimiyyət dövlət hakimiyyəti sayılmır. Lakin sosial qrupların münasibətlərini tənzimləyən hər bir dövlət hakimiyyəti siyasi hakimiyyət hesab olunur; ikincisi, dövlət hakimiyyəti

cəmiyyətdə arbitraj rolunu yerinə yetirdiyi halda, siyasi hakimiyyətdə lazım olan vəsait və vasitə olmadığından bu rolu oynaya bilmir; üçüncüsü, siyasi hakimiyyətin və dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilməsi üçün mexanizmlər müxtəlifdir; Dövlət hakimiyyəti rəsmiləşdirilir, o xüsusi dövlət aparatı ilə həyata keçirilir. Siyasi hakimiyyətdə belə mexanizmi yoxdur; dördüncü, yalnız dövlət hakimiyyətinə bütün cəmiyyət adından rəsmi olaraq məcburetmə, zor tətbiq etmək səlahiyyəti verilir; beşinci, dövlət hakimiyyəti suveren olmaqla cəmiyyətdə həmişə faktiki, hüquqi hakimlik mövqeyində olur (22, 84-85).

Dövlət hakimiyyətinin həyata keçirməsində hüquq mühüm vasitədir. Cəmiyyətin dövlət formasında təşkili bir tərəfdən dövlətin hakim göstərişlərinin həyata keçirilməsinin həlledici vasitəsi kimi hüquqdan istifadə edilməsini, digər tərəfdən isə dövlət hakimiyyətinin özünün, onun orqanlarının və idarələrinin hüquqi forma almasını nəzərdə tutur. Dövlət hakimiyyəti xüsusi məcburiyyət aparatının köməyi ilə hüquq normalarının əməl olunmasını təmin edir. Dövlətin yaranmasınadək hakimiyyət ictimai xarakter daşmadığından cəmiyyətə rəhbərlik edən aparatın, xüsusi məcburiyyət iradəsi yox idi. İbtidai icma cəmiyyətində bütün hakimiyyət icma başçısı seçməklə birgə həyata keçirilirdi. Siniflərin və dövlətin yaranması ilə qan və icma əlaqələri pozulur, icma başçısının mənəvi nüfuzu əvəzinə ümumi hakimiyyət yaranır ki, o da cəmiyyətdən ayrılır və ona hakim olur.

Qədim dövrlərdə hakimiyyət teoloji xarakter daşıyırdı. Yunan dövlətlərində filosoflar hakimiyyəti ilahinin iradəsindən dövlət hakimiyyətinə keçirirlər (Platon, Aristotel). Orta əsrlərdə dövlət hakimiyyəti kilsə və çoxsaylı patrimonial başçıların hakimiyyətinə qarşı qoyulurdu. Dövlət hakimiyyəti bu mübarizədən qalib çıxmış, hər hansı hakimiyyətdən asılı olmayan suverenlik əlamətləri əldə etmişdir.

Dirçəliş dövrü də qədim dövr üçün xarakterik olan avtoritar hakimiyyətin bərpası ilə səciyyələnir. Bunun əsasları «müqavilə nəzəriyyəsinin despotik növünün meydana gəlməsi» ilə bağlıdır. Müqavilə nəzəriyyəsinə görə, hamı öz iradəsindən, təbii hüququndan dövlətin xeyrinə imtina edir və dövləti hakimiyyətin subyekti edir. Bu müqavilənin müəllifi T.Hobbs hesab edirdi ki, cəmiyyətin məhv olmasına imkan verməmək, insan ehtiraslarını cilovlamaq, müəyyən çərçivədə mübarizə aparmaq, ictimai xaosu nizamlamaq üçün dövlət lazımdır. Elə hakimiyyət gərəkdir ki, insanları xarici işğalçılardan, bir-birinə qarşı ədalətsizlikdən qorusun, bununla da onların təhlükəsizliyini təmin etsinlər. Dövlət çoxsaylı insanlar arasında qarşılıqlı müqavilə yolu ilə insanların hərəkətinə məsuliyyət daşıyır, onların gücünü lazımı bildiyi kimi istifadə edə bilir. Mütləqiyyətin süqutundan sonra nümayəndəlik təsisatına uyğun yeni dövlət quruluşu, müqavilə nəzəriyyəsinin başqa – liberal növü meydana gəlir. Bu nəzəriyyəyə görə ali hakimiyyətin əsasını müqavilə bağlayan tərəflərin qarşılıqlı öhdəçiliyi ilə hüquqi təşkilatın yaranmasıdır. C.Lokkun fikrincə, ictimai müqavilə əsasında təbii vəziyyətdən vətəndaş vəziyyətinə keçid yalnız çoxluğun iradəsi və qərarı ilə baş verə bilər. Burjuaziya inqilabının yetişdiyi

və mütləqiyyətin iflasa uğradığı dövrdə müqavilə nəzəriyyəsinin radikal növü meydana gəlir. Hakimiyyətin xalqa məxsus olunduğu, bölünməzliyi göstərilir və dövlət insanların fərdi hüquqlarından asılı edilir. J.J.Russo göstərir ki, əgər hakimiyyət xalqın razılığı olmadan qərar qəbul edərsə, xalqın müqaviləni pozmağa hüququ olmalıdır (4, 28-29). Müqavilə nəzəriyyəsi konstruksiyasında şəxsiyyət – substansiya, dövlət funksiya, şəxsiyyət - ilkin, dövlət isə ikinci olur.

Dövlət hakimiyyəti və dövlət qulluğunun qarşılıqlı əlaqəsi konstitusiyaya və normativ-hüquqi aktlarda müəyyən edilir. Dövlət cəmiyyətin leqal və legitim hakimiyyəti olduğundan o öz məqsəd və funksiyalarını dövlət rəhbərliyində və dövlət idarəetməsi vasitəsilə həyata keçirir. Dövlət qulluğu dövlətin rəhbərlik-siyasi hissəsinə yox, idarəetmə hissəsinə aiddir. Dövlət rəhbərliyin siyasi vəzifələri tutan siyasi elita, idarəetməni isə onun əsas mexanizmi olan dövlət qulluğu vasitəsilə həyata keçirir. Bütün bunlar siyasi hakimiyyətin, dövlət idarəetməsinin və dövlət qulluğunun əlaqələrinin və qarşılıqlı təsirinin məntiqi nəticəsinə göstərir. Odur ki, dövlət qulluğunun hakimiyyət sistemində yeri və rolundan asılı olaraq cəmiyyətin effektivliyi təmin olunur. Dövlət qulluğu dövlətin məqsəd və funksiyalarını həyata keçirmək üçün ona hakimiyyət (güc, məcburet, təhrik etmə, avtoritet) verilir və nəticədə dövlət-qulluq münasibətləri yaranır, dövlət bu münasibətlərin subyektinə çevrilir, iradi xüsusiyyətlər ön plana keçir, imperativlik yaranır, məcburetə aparatı fəaliyyətə başlayır.

Beləliklə, dövlət qulluğu dövlət hakimiyyətini yerinə yetirən sosial-hüquqi və təşkilati institut olmaqla – dövlət hakimiyyətinin digər institutlarının formalaşması, realizəsi və təkmilləşdirilməsi mexanizmi kimi çıxış edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Hayek F.A. Hüquq, qanunvericilik və azadlıq. 3 cilddə. I c., Qaydalar və nizam. Bakı: Qanun, 2002, s.21.
2. Hegel. Hüquq fəlsəfəsi. Bakı: Nərgiz, 2007, 376 s.
3. Hüquq ensiklopedik lüğəti. Bakı: Azərbaycan Ensiklopediyasının Baş Redaksiyası, 1991, 137 s.
4. Rzayev Ə.H. Dövlət nəzarəti: nəzəriyyə və praktika. Bakı, Elm 2007, 310 s.
5. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления. Курс лекций. Изд. второе. М.: ОМЕГА. Л., 2004, 544 с.
6. Атаманчук Г.В. Управление в жизнедеятельности людей. М.: РАГС, 2008, 112 с.
7. Большая Советская Энциклопедия. 3-е изд. В. 30-ти т., Т.V, М.: Советская Энциклопедия, 1970, 640 с.
8. Головистиков А.Н., Грудцина Л.Ю. Толковый словарь юридических терминов. М.: ЭКСМО, 2007, 47 с.
9. Грин Р. 48 законов власти. М.: РИПОЛ Классик, 2003, 29 с.
10. Даль В.И. «Толковый словарь». В, 4-х т.х.. Т.1, М: Мир, 1992, 496 с.
11. Ежи Вятр. Социология политических отношений. М.: ИНФРА-М, 1999, 158 с.
12. Коркунов Н.М. Лекция по общей теории права. 9-е изд. М.: К.Мартынова, 1909, 246 с.
13. Лазарев Г.М. Развитие государственной власти в древнем мире. 2-е изд. СПб.: 1909, 16 с.
14. Ледаев В.Г. Власть: Концептуальный анализ. М.: 2001, 82 с.
15. Макаренко В.П. Вера, власть и бюрократия, критика социологии М.Вебера. М.: Ростовский Университет, 1988, 150 с.

16. Малый А.Ф. Государственная власть как правовая категория // Государство и право, 2001, №3, с.95.
17. Матузов Н.И. Актуальные проблемы российской правовой политики // Государство и право, 2001, №10, с.5
18. Ожегов С.И., Шведова Н.О. Толковый словарь русского языка. М.: 1996. с. 83.
19. Современная западная социология. Словарь. М.: 1990, 347 с.
20. Тихомиров Ю.А. Теория компетенции. М.: 2005, 714 с.
21. Тоффлер Е. Метаморфозы власти: знание, богатство и сила на пороге XXI века. М.: ООО АСТ, 2001, с.5-43.
22. Чиркин В.Е. Государствоведение. Учебник. М.: Юрист, 1999, с.82.
23. Энциклопедический словарь работников кадровой службы. М.: Инфра-М, 1999, с.40.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ВЛАСТИ И ЕЁ ВЗАИМОСВЯЗИ С ИНСТИТУТОМ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ

А.Г.РЗАЕВ

РЕЗЮМЕ

В статье государственная власть анализируется как феномен, занимающий важнейшее место среди правовых основ государства. Власть рассматривается как волевое отношение, обусловленное с одной стороны, наличием субъекта создающего законы, нормы и положения, а с другой, объектом обязанным подчиняться и выполнять исполнительские функции. В статье государственная власть анализируется в двух аспектах: первый – она защищает и обеспечивает интересы, цели и волеизъявление граждан, второй – она определяет нормы и порядок поведения в обществе.

Государственная служба рассматривается как социально-правовой и организационный институт, выполняющий государственную власть, а также выступает как механизм формирования и совершенствования других институтов государственной власти.

Ключевые слова: власть, государственная власть, политической власть, государственная служба

THE CONCEPTUAL ANALYSIS OF POWER AND ITS INTERRELATION WITH PUBLIC SERVICE INSTITUTE

A.G.RZAYEV

SUMMARY

The article analyzes the government as the most essential legal basis of state. Governmental authority is considered as the strong-willed relation conditioned, on the one hand, by presence of the subject creating laws, norms and positions, and on the other hand, by the object obliged to submit and carry out performing functions. In this article the government power is analysed in two aspects: the first protects and provides interests, purposes and will of the citizens, the second defines norms and order in the society.

State service is considered as a socio-legal and organizational institute executing the government power and acting as the mechanism of formation and perfection of other institutes of the state power.

Key words: power, state power, political power, state service